

УДК 340.12

doi.org/10.30970/jcl.4.2024.4

Андрій Коваль

Львівський національний університет імені Івана Франка,
Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0003-2448-2756

E-mail: afkoval@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЛУЖБОВОГО ЧАСУ
ДЛЯ ПРИЗВАНИХ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ, ЯКІ
ВИКОНУЮТЬ СВІЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ЩОДО
ЗАХИСТУ БАТЬКІВЩИНИ ТА БЕРУТЬ УЧАСТЬ У НАЦІОНАЛЬНОМУ
СПРОТИВІ ТА ПІД ЧАС ДІЇ В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF SERVICE TIME FOR
CITIZENS OF UKRAINE CALLED UP FOR MOBILISATION, WHO
PERFORM THEIR CONSTITUTIONAL DUTY TO DEFEND THE
HOMELAND AND PARTICIPATE IN NATIONAL RESISTANCE AND
DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Andrii Koval

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Abstract | In the article, the author conducts a scientific analysis and formulates the author's own scientific hypothesis regarding the concept of fulfillment by Ukrainian citizens of their constitutional duty enshrined in Article 65 of the Constitution of Ukraine to protect the Homeland, independence and territorial integrity of Ukraine, taking into account the generally established norms of working (service) time, while overtime for fulfillment of the civil duty to protect the Homeland should be recorded and properly compensated by military units (formations).

Also in this article, the author seeks to raise the issue of guarantees of the maximum duration of working (service) time provided for by the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine, and its accounting for each military man solely so that citizens of Ukraine who have spent the entire period of call-up for military service under mobilization performing combat (special) tasks, at the end of the special period in Ukraine, are legally

regulated mechanisms of compensation for not provided time for rest by similar periods - additional leave (rest days).

The author concludes that the legislation of Ukraine should clearly establish mutual rights and obligations, including those related to the involvement of mobilized citizens for military service in performing combat (special) tasks, the continuous performance of which may not exceed a reasonable period, and the author also proposes mechanisms for military commanders to account for the time of mobilized military personnel performing combat tasks without limiting their service time, when they were deprived of the right to the appropriate number of days off, and a mechanism for compensation for the appropriate number of days that fell during the period of continuous performance of such combat tasks by mobilized military personnel.

Keywords: mobilized, contract military, service time, time for rest, days off, public holidays, off days, performing combat (special) tasks.

Анотація | У статті проведено науковий аналіз та сформульовано авторську наукову гіпотезу щодо концепції виконання громадянами України свого конституційного обов'язку, закріпленого в статті 65 Конституції України, щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, з урахуванням загальнозастосованих норм робочого (службового) часу. При цьому понаднормовий час виконання громадянського обов'язку щодо захисту Вітчизни має обліковуватися військовими частинами (формуваннями) та належним чином компенсуватися.

У цій статті автор порушує проблему гарантій максимальної тривалості робочого (службового) часу та його обліку для кожного військовослужбовця згідно з Конституцією та законами України. Це необхідно для того, щоб громадянам України, які весь час призову на військову службу за мобілізацією провели на виконанні бойових (спеціальних) завдань, по завершенню особливого періоду в Україні було законодавчо встановлено механізми компенсації за не наданий час на відпочинок аналогічними періодами – додатковими відпустками (днями відпочинку).

Ключові слова: національний спротив, мобілізований, контрактник, службовий час, час для відпочинку, вихідні дні, святкові дні, неробочі дні, виконання бойових (спеціальних) завдань.

Аналізуючи історію політичного розвитку української нації (народу) з часів заснування Київської Русі, а також історію національних (народних) воєн, боротьби за право створити власну українську державу, можна частково зрозуміти складне політичне, економічне та соціальне сьогодення українського народу. Практично щороку з дня проголошення незалежності України політична еліта обирається народом задля повного відокремлення від держав пострадянського простору, особливо від авторитарних росії та білорусі, де десятиліттями не змінюється політична верхівка, що фактично свідчить про узурпацію влади.

З часу проголошення незалежності Україна стала яскравим прикладом молоді, прогресивної, демократичної держави з певними недоліками, але з постійним прагненням інтегруватися у вільне демократичне європейське та світове співтовариство (союзи, асоціації, об'єднання тощо).

Прикро, що різні покоління українського політичного керівництва не вірили, що нинішній ворог (держава-агресор) лише декларативно визнавав незалежність України, зокрема шляхом підписання Будапештського меморандуму 1994 року. Замість «віри ворогу» слід було формувати потужне українське військо, спроможне з перших територіальних зазіхань та військових нападів захистити український народ від неправомірних міжнародних терористичних актів та військової агресії.

Конституцією України з моменту її прийняття у другому розділі закріплено вичерпні конституційні «права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Стаття 64 Конституції України зазначає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку їхньої дії. Конституційно

також закріплено, що не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції¹.

Оскільки захист суверенного права України на відновлення і збереження її територіальної цілісності в межах міжнародно визнаного державного кордону (включно з територією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя) – це не лише справа міжнародних демократичних організацій та об'єднань держав, Конституцією України завчасно визначено конституційні обов'язки всіх громадян України (українського народу).

Ця стаття має на меті провести науковий аналіз та висловити авторську наукову гіпотезу щодо концепції виконання громадянами України конституційного обов'язку, закріпленого у статті 65 Конституції України, а саме: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів».

Науково-проблемним, на думку автора, є обґрунтування загальних засад виконання конституційного обов'язку громадянами України за мирних часів та спроба довести, що законодавство України не передбачає особливих умов його виконання, за деякими винятками.

Детальним предметом науково-практичного аналізу, викладеного у цій статті, є законність залучення вищим військовим командуванням особового складу з-поміж осіб, призваних на військову службу під час мобілізації на особливий період, а також військовослужбовців-контрактників до виконання бойових завдань «без обмеження службового часу».

На думку автора, держава повинна додатково врегулювати законами максимальні строки проходження військової служби «тимчасово мобілізованими» особами, а також підтвердити, що всі вони виконують свій конституційний обов'язок із захисту Вітчизни як «тимчасові державні службовці особливого призначення», які користуються всіма правами, закріпленими в Конституції та законодавстві України.

Особливо гострою є наукова дискусія щодо збереження обов'язків роботодавця (у цьому разі - це держава Україна, яка призвала мобілізованих для захисту українського народу), який має дотримуватися загальних державних гарантій, передбачених для працівників (державних службовців).

Автор наголошує, що залучення мобілізованих, на його думку, має відбуватися згідно із загальноновстановленими нормами робочого (службового) часу, а весь понаднормовий час, витрачений на виконання громадянських обов'язків, має обліковуватися військовими частинами та належним чином компенсуватися.

На жаль, такого обліку понаднормових годин у військових частинах не ведуть, тому командири та підпорядкований особовий склад під час залучення до виконання бойових завдань можуть безперервно протягом року (років), за винятком часу на відпустки та лікування, виконувати свої службові обов'язки. Автор визнає, що нинішні обставини дозволяють військовому командуванню не обмежувати «службовий час» мобілізованих і зобов'язувати їх виконувати свій «конституційний обов'язок із захисту Вітчизни» безперервно (без вихідних днів, з дотриманням мінімальних статутних гарантій щодо часу для відпочинку) поза місцем постійного розташування їхніх військових частин (поблизу лінії фронту).

На думку автора, законодавством України мають бути чітко прописані взаємні права та обов'язки сторін (держави та громадян України). Наприклад, якщо мобілізовані громадяни залучаються до виконання бойових завдань, безперервний час виконання таких завдань не може перевищувати розумного строку (один, два або максимум три місяці). Після залучення мобілізованих до виконання бойових завдань без обмеження службового часу, зі значним перевищенням загальноприйнятих максимальних щотижневих трудових (службових) норм (годин, вихідних днів тощо), кожному мобілізованому має бути видана довідка військовим командуванням про те, що під час виконання бойових завдань він був позбавлений права на відповідну кількість вихідних днів. Зго-

¹ Конституція України. Офіційний веб-портал парламенту України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

дом, після повернення до місця постійного розташування військових частин, командири мають виконати свій законодавчий обов'язок і надати відповідну кількість днів, зазначену в довідці, які припадали на період виконання мобілізованими бойових завдань. Ці наукові роздуми автор підтверджує наступним.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про громадянство України», «громадянство України — правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках»².

На жаль, під час призову громадян України у зв'язку з мобілізацією на особливий період не обов'язково укладати контракт із державою. На думку автора, така ситуація негативно впливає на визначення правового статусу мобілізованого громадянина України. Часто можна почути думку, що такі «неконтрактні мобілізовані» прирівнюються до правового статусу «строковиків». Це, на думку автора, неприпустимо, адже законодавством України чітко встановлено, хто і за яких обставин може проходити строкову військову службу — це громадяни не старші 27 років. Крім того, слід знати, що Законом України «Про внесення зміни до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо особливостей призову на строкову військову службу та діяльності призовних комісій під час дії воєнного стану» від 18 жовтня 2022 року (№ 2678-IX) Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» було доповнено статтею 18-1 такого змісту: «1. Під час дії воєнного стану призов на строкову військову службу не проводиться»³.

Отже, на думку автора, всі мобілізовані громадяни України за своїм правовим статусом прирівнюються до військовослужбовців, з якими Україна уклала контракт, і такі мобілізовані військовослужбовці користуються всіма правами, які законодавство України передбачило для «контрактників», за винятком окремих аспектів.

Автор ставить проблемне наукове питання для здійснення наукової дискусії: «Чи виконання конституційних обов'язків громадянами України щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є однаковим як в умовах мирного часу, так і в особливий період, зокрема під час дії в Україні «правового режиму воєнного стану»? Якщо так, то чи всім мобілізованим держава повинна гарантувати дотримання норм службового часу без допущення випадків порушення таких загальнотижневих норм та неперевищення тижневих і загальнорічних понаднормових годин робочого (службового) часу? Якщо ні, то якими законодавчими нормами дозволено уповноваженим посадовим особам без визначення максимальних термінів (безстроково) використовувати весь час «приватного» життя мобілізованих громадян України для «безперервного» захисту ними України та українського народу?

Держава на законодавчому рівні окремо врегулювала питання участі громадян України у виконанні вищезазначених конституційних обов'язків як у мирний час, так і під час дії в Україні правового режиму воєнного стану.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» (2232-ХІІ): «2. Військовий обов'язок устанавлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань...».

Згідно із Законом України «Про військовий обов'язок та військову службу», у статті 2 «Військова служба і виконання військового обов'язку в запасі» зазначено: «1. *Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та*

² Закон України «Про громадянство України» 18 січня 2001 року № 2235-III. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

³ Закон України «Про внесення зміни до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо особливостей призову на строкову військову службу та діяльності призовних комісій під час дії воєнного стану» від 18 жовтня 2022 року № 2678-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2678-20#Text>

осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби», а також «6. Види військової служби: *військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період*», «14. Виконання військового обов'язку в особливий період здійснюється з особливостями, визначеними цим Законом та іншими нормативно-правовими актами».

Таким чином, законодавець розрізняє три види періодів: особливий період, період мобілізації та період дії правового режиму воєнного стану. Окремих розділів щодо особливостей проходження військової служби під час мобілізації та введення в Україні правового режиму воєнного стану немає. А це, на думку автора, дозволяє стверджувати, що проходження військової служби відбувається за загальними нормативно встановленими правилами.

Статтю 22 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» визначено граничний вік перебування на військовій службі за мирного часу для різних категорій військовослужбовців. Важливою є законодавча норма, яка врегульовує, що *«під час дії воєнного стану для осіб, які приймаються на військову службу за контрактом, та військовослужбовців військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період строк військової служби може встановлюватися на час до оголошення рішення про демобілізацію або на строки, визначені частиною другою цієї статті»*⁴.

Згідно з текстом Указу Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24.02.2024 № 69/2022, на Генеральний штаб Збройних Сил України покладено обов'язок визначати черговість та обсяги призову військовозобов'язаних у межах загального строку мобілізації⁵. Від моменту видання Президентом першого Указу про мобілізацію минуло понад два з половиною роки. Протягом цього часу строк проведення загальної мобілізації продовжувався шляхом видання нових Указів Президента України (№ 342/2022 від 17.05.2022, № 574/2022 від 12.08.2022, № 758/2022 від 07.11.2022, № 59/2023 від 06.02.2023, № 255/2023 від 01.05.2023, № 452/2023 від 26.07.2023, № 735/2023 від 06.11.2023, № 50/2024 від 05.02.2024, № 272/2024 від 06.05.2024, № 470/2024 від 23.07.2024).

Згідно з пунктом 5 статті 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», призов громадян на військову службу під час мобілізації або залучення їх до виконання обов'язків за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, забезпечують місцеві органи виконавчої влади та здійснюють територіальні центри комплектування та соціальної підтримки або команди військових частин⁶. *Порядок проведення призову* громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період визначає Кабінет Міністрів України. Згідно з постановою КМУ від 16 травня 2024 року № 560 «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період», у пункті 82 зазначено, що «наказ про призов резервістів та військовозобов'язаних на військову службу під час мобілізації, на особливий період видає керівник районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки в день відправки військової команди до військових частин (установ)»⁷.

Отже, з моменту видання та підписання наказів про призов на військову службу під час мобілізації, на особливий період та зарахування до списків військової частини, мобілізований громадянин України розпочинає нести військову службу, і на нього починає поширюватися спеціальне законодавство України, яке регулює питання проходження військової служби відповідно до Законів

⁴ Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

⁵ Указ Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24 лютого 2022 року №69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>

⁶ Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

⁷ Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text>

України «Про військовий обов'язок та військову службу», Статутів ЗСУ, Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» тощо.

Новим етапом організації національного спротиву в Україні стали політичні рішення Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України та вищих посадових осіб, які миттєво реагували на повномасштабне вторгнення ворожих сил на територію України з грубим порушенням норм міжнародного права, починаючи з 24 лютого 2022 року. Тоді практично по всій лінії державного кордону між Україною та російською терористичною державою як на суходолі, так і у водних кордонах розпочалися воєнні (бойові) дії.

Так, з 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 введено правовий режим воєнного стану⁸ (Указ затверджено Законом № 2102-IX від 24.02.2022)⁹ та Указом Президента України № 69/2022 «Про загальну мобілізацію» (затверджений Законом України № 2105-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію»¹⁰) відповідно до пункту 31 частини першої статті 85 Конституції України та Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». З березня 2022 року розпочався новий етап життя українського народу з обов'язковою мобілізацією громадян України для виконання ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни.

У пункті 3 Указу Президента України № 64/2022¹¹ зазначено: «У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, *можуть обмежуватися* конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб *в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»*. Отже, обмеження конституційних прав можна здійснювати лише у зв'язку із запровадженням та здійсненням заходів правового режиму воєнного стану. Таке формулювання в тексті Указу Президента, на думку автора, суперечить вимогам статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а саме законодавчій нормі: «В указі Президента України про введення воєнного стану зазначаються вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень». В Указі Президента немає стверджувального висловлювання, а міститься припущення (допущення), що визначені права можуть обмежуватися. Також в Указі Президента України немає вказівки на строки обмежень конкретних прав людини та громадянина. Крім того, важливим фактом є те, що в Указі Президента не зазначено, що він обмежує громадянам України дію статті 45 Конституції України.

Основним Законом України, на підставі якого врегульовано правовідносини між державою та її громадянами під час введення та дії в Україні правового режиму воєнного стану, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Цим Законом визначено зміст законодавчого поняття «правовий режим воєнного стану», порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

⁸ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022.

URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>

⁹ Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

¹⁰ Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію»» від 3 березня 2022 року № 2105-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text>

¹¹ Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>

Згідно зі статтею 1 вищезгаданого закону «Воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень». Отже, у цьому законі чітко визначено права громадян України (у тому числі мобілізованих), які можуть бути обмежені заради досягнення стратегічних воєнних та політичних цілей. Проте до переліку прав, що можуть бути обмежені, не потрапила стаття 45 Конституції України, яка визначає право на відпочинок: «Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, ... максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом».

На думку автора, неприпустимою є невизначеність загального строку, на який громадян України призивають уповноважені органи держави (РТЦК та СП), а також неприпустимою є відсутність законодавчого врегулювання максимальних часових норм використання службового часу мобілізованими громадянами України під час залучення їх до виконання бойових завдань та проходження військової служби поза межами постійних пунктів дислокації військових частин, до яких вони були призвані.

Для автора цієї статті однозначним є обмеження права на відпочинок і вихідні дні у разі вибуття мобілізованих військовослужбовців за межі гарнізону, у якому зареєстрована військова частина. Тобто, весь час перебування поза своїм гарнізоном, незалежно від того, чи військовослужбовці виконували бойові завдання, чи проходили навчання, чи перебували у військовому резерві, слід зараховувати до безперервного службового часу, що обмежує їх в отриманні вихідних днів. На думку автора, повноцінні вихідні дні мобілізовані військовослужбовці можуть отримати лише під час проходження військової служби у пунктах постійної дислокації за умови дотримання командирами військових частин тижневих норм робочого часу (40–60 годин) та за умови організації п'ятиденного чи шестиденного службового (робочого) тижня.

Автор вважає, що у зв'язку з мобілізацією громадян України під час проходження ними військової служби держава в особі військових формувань зобов'язана дотримуватися максимальної тривалості робочого (службового) часу. Так, у Законі України «Про державну службу» зазначено: «Державна служба — це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави...», «державний службовець — це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті) (далі — державний орган), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби». «Тривалість робочого часу державного службовця становить 40 годин на тиждень... 5. Тривалість роботи понад установлену тривалість робочого дня, а також у вихідні, святкові та неробочі дні, у нічний час не повинна перевищувати для кожного державного службовця чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік»¹². Отже, щодо всіх військовослужбовців, призваних на військову службу у зв'язку з мобілізацією під час дії правового режиму воєнного стану, враховуючи зміст статті 10 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»: «Загальна тривалість службового часу військовослужбовців на тиждень не може перевищувати нормальній тривалості робочого часу за відповідний період, визначеної законо-

¹² Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

давством України, за винятком випадків, передбачених пунктом 5 цієї статті...». У пункті 5 зазначеної статті вказано, що «5. Військові навчання, походи кораблів, бойові стрільби та бойове чергування, несення служби в добовому наряді та інші заходи, пов'язані із забезпеченням боєготовності військових частин, здійснюються без обмеження загальної тривалості службового часу»¹³. Тут в автора виникає питання: чи відповідає така норма вимогам статті 45 Конституції України та Закону України «Про державну службу»?

Автор робить висновок: оскільки в Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не деталізовано та не зазначено конституційної гарантії **максимальної тривалості робочого часу**, то командування Збройних Сил України, організовуючи всі бойові накази, розпорядження та завдання, повинно керуватися щодо всіх військовослужбовців, призваних на військову службу для виконання свого конституційного обов'язку із захисту України, вимогами частини 5 статті 56 Закону України «Про державну службу»¹⁴.

Поєднуючи вимоги пунктів 5 та 6 статті 10 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», доходжу висновку, що кожен військовослужбовець відповідно до Конституції України та законів України має право на щотижневі «дні відпочинку» (вихідні, а також святкові та неробочі дні). Проте для військовослужбовців, які залучені до виконання службових обов'язків у вихідні, святкові та/або неробочі дні, передбачено компенсаційну законодавчу норму: «Військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби та курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, які виконували службові обов'язки у вихідні, святкові та неробочі дні, відповідний час для відпочинку надається командиром (начальником), як правило, протягом наступного тижня»¹⁵.

Отже, доходжу логічного висновку: якщо військовослужбовець вибули на виконання бойових завдань за межі пункту постійної дислокації (далі — ППД) військової частини, то після прибуття в ППД командир військової частини зобов'язаний надати їм відповідний «компенсаційний» час за невикористані «щотижневі «дні відпочинку» (вихідні), а також святкові та неробочі дні», які припадали на період вибуття з ППД та повернення в ППД.

Згідно з вимогами статті 2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»: «Ніхто не вправі обмежувати військовослужбовців та членів їх сімей у правах і свободах, визначених законодавством України»¹⁶.

Отже, на думку автора, будь-який військовослужбовець (мобілізований за призовом під час мобілізації чи контрактник), який проходить військову службу, користується правами, передбаченими для державних службовців, і має право згідно з вимогами Кодексу законів про працю України на вихідні дні (згідно зі статтею 67, Глава V «Час відпочинку»), а також на гарантії для працівників на час виконання державних або громадських обов'язків (стаття 119, Глава VIII «Гарантії і компенсації»)¹⁷.

У той же час слід враховувати й вимоги Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», зокрема законодавчу норму статті 6: «1. Нормальна тривалість робочого часу працівників у період воєнного стану не може перевищувати 60 годин на тиждень. 3. П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлюється роботодавцем за рішенням військового командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення). 5. Тривалість щотижневого безперервного відпочинку може бути скорочена до 24 годин. 6. У період дії воєнного стану не застосовуються норми статті 53 (тривалість роботи напередодні святкових, неробочих і вихідних

¹³ Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

¹⁴ Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

¹⁵ Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

днів), частини першої статті 65 (Граничні норми застосування надурочних робіт. *Надурочні роботи не повинні перевищувати для кожного працівника чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік.*), частин третьої - п'ятої статті 67 (вихідні дні) та статей 71 - 73 (святкові і неробочі дні) Кодексу законів про працю України»¹⁸.

Саме цей законодавчий момент, на думку автора, є ключовим. Отже, держава, зважаючи на дію в Україні правового режиму воєнного стану, дозволила роботодавцям та керівникам будь-яких органів державної влади, державних органів та органів місцевого самоврядування не дотримуватися норм вищевказаних статей Кодексу законів про працю України, але не відповіла на питання, що робити роботодавцям у випадках залучення працівників, державних службовців та інших найманих осіб понад установлені трудові норми для мирного часу. Це й породжує основу сьогоденної наукової дискусії, яку пропонує автор.

Отже, зважаючи на те, що військова частина як військово формування (державна організація), що прирівнюється до державних підприємств та організацій, у період дії в Україні режиму воєнного стану може організовувати військову службу (роботу) шляхом запровадження 5- чи 6-денного робочого тижня, але виключно з розрахунку залучення мобілізованих військовослужбовців до 40–60-годинного робочого (службового) тижня. Військова частина не може скорочувати тривалість щотижневого безперервного відпочинку менше ніж 24 години. Військова частина зобов'язана обліковувати всі понаднормові години, які військовослужбовці відпрацювали під час виконання особливих завдань, з метою подальшої компенсації аналогічною кількістю годин після залучення до виконання спеціальних завдань та/або бойових (воєнних) дій або здійснювати доплату за понаднормову роботу відповідно до вимог законодавства України.

Для підтримання військової частини в повній бойовій готовності командири військових частин та керівники відповідних уповноважених органів зобов'язані створити внутрішні графіки перебування військовослужбовців та працівників так, щоб можна було реагувати на непередбачені (нештатні) ситуації, пов'язані зі стримуванням збройної агресії (нападу) та захистом державної незалежності України в будь-який час доби однаково ефективно.

Згідно з пунктом 199 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» «військові навчання», «походи кораблів», «бойові стрільби», «бойове чергування» та «несення служби у добовому наряді» здійснюються в будь-які дні тижня без обмеження загальної тривалості службового часу. На період мирного та/або воєнного стану, згідно з вимогами пункту 201 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», заходи, пов'язані із забезпеченням бойової та мобілізаційної готовності військової частини, за наказом її командира можуть проводитися в будь-який час доби з наданням військовослужбовцям не менше ніж 4 годин відпочинку на добу. У законодавстві України немає обмежень щодо строків (день, тиждень, місяць, рік) виконання таких завдань для залучених військовослужбовців, проте, на думку автора, такий час має чітко обліковуватися, щоб військовослужбовці знали, скільки годин вони відслужили понад загальнодопустимі норми, передбачені законодавством України.

Висновки. Отже, весь службовий час, що перевищує 40/60-годинний робочий тиждень, вважається понаднормовим і має обліковуватися у військових частинах для його подальшого відшкодування у формі надання вільних годин/вихідних днів/відпусток як компенсації за службу в понаднормовий службовий час. Автор вважає, що весь час, протягом якого військові перебувають за межами постійної дислокації своєї військової частини, має ознаки відрядження, яке згідно із законодавством не повинно перевищувати одного місяця, а решту днів слід вважати безперервним виконанням службових обов'язків.

Враховуючи зміст статті 10 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», зокрема пунктів 2, 3 (розподіл службового часу військовослужбовців визначається розпорядком дня... з дотриманням встановленої загальної тривалості щотижневого службового часу), 4 (для військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової військової

¹⁸ Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

служби, встановлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями), 5 (військові навчання, походи кораблів, бойові стрільби та бойове чергування, несення служби в добовому наряді та інші заходи, пов'язані із забезпеченням боєготовності військових частин, здійснюються без обмеження загальної тривалості службового часу), 6 (вихідні, святкові та неробочі дні є днями відпочинку для всього особового складу, крім військовослужбовців, залучених до виконання службових обов'язків... Військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби та курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, які виконували службові обов'язки у вихідні, святкові та неробочі дні, відповідний час для відпочинку надає командир (начальник), як правило, протягом наступного тижня)¹⁹.

Згідно з наказом Міністерства оборони України від 07.06.2018 № 260, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 26 червня 2018 року за № 745/32197 «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам», передбачено додаткову винагороду на період дії воєнного стану військовослужбовцям згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» у розмірах 100 000 гривень, 50 000 гривень та 30 000 гривень відповідно²⁰.

Отже, в період дії воєнного стану військовослужбовці, які брали безпосередню участь у бойових (воєнних) діях, виконували бойове (спеціальне) завдання або забезпечували здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії, за період здійснення зазначених дій чи заходів мають право на додаткову грошову винагороду у відповідних розмірах.

Дискусійним, на думку автора, є питання, чи виплата додаткової винагороди є компенсацією використання державою понаднормового навантаження мобілізованих військових під час виконання ними бойових (спеціальних) завдань, чи такі виплати додаткової винагороди законодавець передбачив за ризики, які супроводжують мобілізованих та контрактних військовослужбовців, що, ризикуючи життям та здоров'ям, виконують заходи з національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії? На думку автора, такі додаткові грошові винагороди військовослужбовцям здійснюються за перебування на службі саме в період правового режиму воєнного стану та виконання бойових (спеціальних) завдань і не компенсують понаднормові години, які держава в особі військового командування використовує для здійснення заходів правового режиму воєнного стану, у тому числі під час тривалого вибуття особового складу військових частин для виконання бойових завдань.

Автор усвідомлює, що такі дії політичного керівництва України були та є вимушеними і на сьогодні підтверджують, що лише таким способом можна стримувати ворога на його фронтових позиціях («на полі бою»). Проте автор прагне порушити цю проблему виключно для того, щоб громадянам України, які весь час призову провели на виконанні бойових (спеціальних) завдань, по завершенню особливого періоду в Україні було законодавчо врегульовано механізм компенсації за забраний час на відпочинок аналогічними періодами — додатковими відпустками (днями відпочинку).

У автора виникають деякі науково-дискусійні питання щодо меж обмеження конституційних прав мобілізованих громадян України під час дії в Україні правового режиму воєнного стану. На ці науково-дискусійні питання автор спробує дати своє бачення законодавчих проблем, які в подальшому мали б бути чіткіше врегульовані на законодавчому рівні.

¹⁹ Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

²⁰ Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» від 07 червня 2018 року № 260. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text>

Оскільки в Україні проголошено правовий режим воєнного стану і не оголошено стану війни, то виникає низка запитань, які мали б мати законодавчі відповіді та чітко врегулювати правовідносини між державою та її громадянами у сфері залучення таких громадян України до виконання ними своїх конституційних обов'язків щодо захисту Батьківщини.

На думку автора, основним проблемним питанням, яке потребує подальшого вивчення, є обговорення правових наслідків переходу військової частини у посилений бойовий режим найвищого ступеня, режим «повної бойової готовності» та «повного котлового забезпечення» військово-службовців?

Фактично за таких умов усіх мобілізованих громадян України позбавлено права на нормальне поєднання проходження військової (державної) служби з можливостями реалізації свого права на приватне життя. Військові з моменту вибуття на тривалий термін у райони виконання бойових завдань позбавлені права на життя в позаслужбовий час з рідними та близькими їм особами (батьками, дітьми, подружжям тощо).

Список використаних джерел

Перелік юридичних документів:

1. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24 березня 1999 року № 548-XIV. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
2. Закон України «Про внесення зміни до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо особливостей призову на строкову військову службу та діяльності призовних комісій під час дії воєнного стану» від 18 жовтня 2022 року № 2678-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2678-20#Text>
3. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
4. Закон України «Про громадянство України» 18 січня 2001 року № 2235-III. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
5. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
6. Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
7. Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію»» від 3 березня 2022 року № 2105-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text>
8. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
9. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
10. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
11. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
12. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
13. Конституція України. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» від 07 червня 2018 року № 260. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text>
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період» від 16 травня 2024 р. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text>

16. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
17. Указ Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24 лютого 2022 року №69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>

References

List of legal documents:

1. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy vid 10.12.1971. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
2. Konstytutsiia Ukrainy. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku vyplaty hroshovoho zabezpechennia viiskovosluzhbovtsiam Zbroinykh Syl Ukrainy ta deiakym inshym osobam» vid 07 chervnia 2018 roku № 260. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text>
4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia pryzovu hromadian na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period» vid 16 travnia 2024 r. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text>
5. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» vid 24 liutoho 2022 roku №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
6. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro zahalnu mobilizatsiiu» vid 24 liutoho 2022 roku №69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>
7. Zakon Ukrainy «Pro Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy» vid 24 bereznia 1999 roku № 548-XIV. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
8. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu sluzhbu» vid 10 hrudnia 2015 roku № 889-VIII. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
9. Zakon Ukrainy «Pro hromadianstvo Ukrainy» 18 sichnia 2001 roku № 2235-III. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
10. Zakon Ukrainy «Pro mobilizatsiiu pidhotovku ta mobilizatsiiu» vid 21 zhovtnia 1993 roku № 3543-XII. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
11. Zakon Ukrainy «Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu» vid 15 bereznia 2022 roku № 2136-IX. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
12. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» vid 12 travnia 2015 roku № 389-VIII. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
13. Zakon Ukrainy «Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikh simei» vid 20 hrudnia 1991 roku № 2011-XII. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
14. Zakon Ukrainy «Pro viiskovi oboviazok i viiskovu sluzhbu» vid 25 bereznia 1992 roku № 2232-XII. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
15. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zminy do Zakonu Ukrainy «Pro viiskovi oboviazok i viiskovu sluzhbu» shchodo osoblyvosti pryzovu na strokovu viiskovu sluzhbu ta diialnosti pryzovnykh komisii pid chas dii voiennoho stanu» vid 18 zhovtnia 2022 roku № 2678-IX. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2678-20#Text>
16. Zakon Ukrainy «Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini»» vid 24 liutoho 2022 roku № 2102-IX. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
17. Zakon Ukrainy «Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro zahalnu mobilizatsiiu»» vid 3 bereznia 2022 roku № 2105-IX. Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text>